

ДЕФОРМАЦІЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ ЯК ФАКТОР ДЕЛІНКВЕНТНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОВЕДІНКИ

Мельничук Т.В.,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національний університет «Одеська юридична академія»

З позицій кримінологічної науки у статті аналізуються причинно-наслідкові зв'язки між деформаціями правосвідомості (правовим нігілізмом та правовим ідеалізмом) та відхиленою від норм права, ділової етики та об'єктивних економічних законів деструктивною активністю індивідів та соціально-економічних спільнот у сфері господарювання.

Ключові слова: економічна злочинність, тіньова економіка, правовий нігілізм, правовий ідеалізм, правосвідомість.

Мельничук Т.В. / ДЕФОРМАЦИИ ПРАВОСОЗНАНИЯ КАК ФАКТОР ДЕЛИНКВЕНТНОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОВЕДЕНИЯ / Национальный университет «Одесская юридическая академия», Украина

С позиций криминологической науки в статье анализируются причинно-следственные связи между деформациями правосознания (правовым нигилизмом и правовым идеализмом) и отклоняющейся от норм права, деловой этики и объективных экономических законов деструктивной активностью индивидов и социально-экономических сообществ в сфере хозяйствования.

Ключевые слова: экономическая преступность, теневая экономика, правовой нигилизм, правовой идеализм, правосознание.

Melnychuk T.V. / DEFORMATION OF LEGAL CONSCIOUSNESS AS A FACTOR OF ECONOMIC DELINQUENT BEHAVIOR / National University «Odessa Law Academy», Ukraine

From the standpoint of criminological science the article analyzes causal relationships between deformations of legal consciousness (legal nihilism and legal idealism) and deviations from the law, business ethics and objective economic rules that form the destructive activity of individuals and socio-economic communities in economic activity.

Legal nihilism – the dismissive attitude to the established state law order of economic activity – generates the following types of delinquency: committing economic crimes; money laundering and other funds from economic crimes and the so-called criminal business (associated with economic circulation of goods and services excluded from civil circulation or limited in circulation) and «infusion» of laundered money in the legal economy; shadow economic activities; abuse of right or use of gaps in the law (the practice of manipulating and using insider trading information on the stock market is exponential); widespread mass disregard or failure of legal requirements, which forms the stereotype of admissibility of illegal actions (economic criminals don't identify themselves with criminal communities, consider themselves as opportunists to adverse conditions).

Legal idealism – reassessment of the role of law – as a factor of illegal economic behavior is expressed in: the desire to solve pressing social and economic problems by taking the law; setting standards that are not possible to performance in advance; ignoring the economic, political, social and psychological conditions of implementing of legal rules.

Defects of legal consciousness are the most widespread in societies of transitional type. The legal instability, weak political institutions, the crisis of social and legal values, immaturity of civil society and others are inherent for them. Thus, the legal consciousness of transitional societies is also labile, dependent on political will and ideology that accompanied with the drawbacks of law-making and the use of law as well as the objective socio-economic factors is able to grow into the high saturation of economy with shadow and criminal transactions.

Key words: economic crime, shadow economy, legal nihilism, legal idealism, legal consciousness.

*«Дайте мені управляти грошима держави,
і мені байдуже до того,
хто створює її закони,
і до самих законів цієї держави».
М. Ротшильд [1]*

Постановка проблеми. Витоки дослідження категорії «економічна поведінка» пов'язують із розробленою А. Смітом концепцією «економічної людини» – людини раціональної, яка має стабільні переваги і прагне максимізувати власну вигоду в умовах абсолютної повноти інформації, свободи вибору і кількісної оцінки альтернатив [2]. В економічній соціології (М. Вебер, Дж.-Г. Мід, Т. Парсонс) економічну поведінку розглядають як різновид соціальної поведінки індивіда або групи. На основі синтезу соціологічних традицій при дослідженні виокремлюють її рефлексивно-ситуативні (біхевіористська парадигма) і ціннісно-нормативні (інституціоналістська парадигма) елементи.

Кримінологічний ракурс економічно орієнтованої поведінки пов'язаний із дослідженням причинно-наслідкових зв'язків між об'єктивно-суб'єктивними факторами та відхиленою від норм права, ділової етики та об'єктивних економічних законів деструктивною активністю індивідів та соціально-економічних спільнот у сфері господарювання. Зосередження дослідження в межах цієї статті на делінквентній економічній поведінці не є випадковим, попри те що аналіз делінквентної поведінки децю випадас з класичного розуміння предмету кримінологічної науки

та тяжіє до девіантології. На відміну від злочинної поведінки, що порушує норми кримінального закону і тим самим звужує можливості попереджувального впливу на протиправну діяльність у сфері економіки, делінквентна економічна поведінка є вираженням порушення й інших правових норм та відображає приналежність до тіньових процесів освоєння капіталу та ресурсів, що почасти є предтечею криміналізації. Крім того, сучасні дослідження особистості та психології економічного (білокомірцевого) злочинця не виправдано залишають поза увагою можливість впливу деформацій правосвідомості на вибір поведінки, яка формально не виходить за межі правового поля, але має антисуспільну спрямованість, як-то: зловживання правом або впливом (зокрема, за наявності дискреційних повноважень), використання правових колізій або прогалин у правому регулюванні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розглядувана проблема є мультидисциплінарною. Серед праць теоретиків права, що аналізували прояви деформацій правосвідомості, найбільш відомими є наукові роботи О.В. Дручек, В.М. Гуляхіна, М.І. Матузова, Н. М. Оніщенко, О. Ф. Скаун та інших. Проблеми детермінації економічної злочинності піднімали у своїх працях кримінологи А.М. Бойко, Б.В. Волженкін, Н.О. Гудорова, В.М. Дрьомін, О.О. Дудоров, О.Г. Кальман, В.В. Колесников, Н.А. Лопашенко, Є.Л. Стрельцов, А.М. Яковлев тощо. Факторний аналіз тінізації економіки знайшов відображення в дослідженнях З.С. Варналія, Ю.В. Латова, В.М. Поповича та інших. Але динаміка правового регу-

лювання економічної діяльності, пов'язаної із такими змінами перцепції населення та формування психології делінквентів у зв'язку з деформаціями правосвідомості, комплексного діалектичного розгляду не отримали.

Метою статті є висвітлення детермінаційного впливу сучасних особливостей правового нігілізму та правового ідеалізму як форм деформації правосвідомості на делінквентну економічну поведінку з позицій кримінологічної науки.

Виклад основного матеріалу. Раціоналістичні ідеї, покладені в основу вивчення економічної поведінки, були сприйняті кримінологами та вперше почали активно розвиватись у працях Г. Беккера, американського неонституціоналіста, лауреата Нобелівської премії, який у 1968 р. опублікував статтю «Злочин та покарання: економічний підхід». У ній він аналізував злочинність як діяльність раціонального індивіда, який прагне максимізувати свою вигоду[3].

Попри це в деяких новітніх економічних дослідженнях доводиться, що «(всупереч неокласичній традиції) економіка – не та сфера, де суб'єкти господарської діяльності можуть приймати рішення, спираючись на раціональне мислення. Картезіанське (чисто логічне) мислення може служити лише як допоміжний, коригуючий механізм у рамках загальної психо-раціональної системи вироблення економічних суджень. Дії суб'єктів господарства визначаються не прагненням до максимізації корисності, а бажанням насамперед зберегти статус-кво, уникати ризику і невизначеності» [4, с. 27].

Аналогічні трансформації характерні і для сучасної протиправної активності в економічній сфері. Якщо раніше в якості локомотиву механізму економічної злочинної поведінки здебільшого визначали корисливу мотивацію, виражену в користі-накопиченні та користі-здирництві, нині акценти змістилися в бік статусних та престижних мотивів. Така ситуація частково закономірна та пов'язана з дефектами затяжного перехідного періоду від постіндустріального до інформаційного суспільства та зумовленими цим деформаціями свідомості – професійної, економічної та, перш за все, правосвідомості, яка, у свою чергу, опосередкована недоліками регулювання та управління економічною діяльністю.

Деформації правосвідомості найбільш поширені в суспільствах перехідного типу, для яких притаманна правова нестабільність, слабкі політичні інститути, криза соціальних та правових цінностей, незрілість громадянського суспільства тощо. Отже, правова свідомість суспільств перехідного типу також є нестійкою, залежною від політичної волі та ідеології, із сумнівною адекватністю, реагуючою на зміни «правил гри».

Очевидно, що відносини власності та відносини у сфері виробництва, обміну, розподілу та споживання товарів і послуг, які є сутністю економічної діяльності, потребують точного та ефективного з точки зору суспільного прогресу упорядкування. Розвиток виробничо-споживачьких взаємин одночасно призводить до їх ускладнення, а тому сумнівним є досягнення суспільного та індивідуального благ без належного правового регламентування та правової охорони соціально-економічних зв'язків. Головним у процесі оптимізації соціальних регуляторів економіки є досягнення розумного балансу правових механізмів та суто економічних. Правові норми, що регулюють економічні відносини, якщо вони не відповідають завданням соціально-економічного розвитку суспільства і вимогам об'єктивних економічних законів, мають значний зворотний вплив на криміногенну ситуацію.

Закони, підзаконні нормативні акти, які приймалися за роки незалежності України й були спрямовані на регулювання ринкових відносин, здебільшого мали декларативний, абстрактний характер і не ставили надійних перепон на шляху протиправних дій. Сьогодні так звана інфляція законодавства, непередбачуваність економічної політики

збільшують правові ризики в Україні, які не тільки суттєво послаблюють інвестиційну привабливість, але й проковують тіньові схеми втечі капіталів.

Багатофакторний підхід до аналізу процесів криміналізації економіки поряд із недоліками нормативно-правового регулювання господарської діяльності в якості детермінант протиправної поведінки розглядає деформації правосвідомості. Останні переважно опосередковані правовим нігілізмом та не менш деструктивним за наслідками, але не так яскраво вираженим за проявами правовим ідеалізмом. «Як не дивно, обидва ці явища, здавалося б різновекторні і несумісні, мирно уживаються і утворюють разом безраднісну картину юридичного безкультур'я, – пише М.І. Матузов. – У першому випадку закони відверто ігноруються, порушуються, не виконуються, їх не цінують, не поважають; у другому, навпаки, їм надається значення якоїсь чудодійної сили, здатної одним махом вирішити всі наболілі проблеми»[5]. Якщо нігілізм означає недооцінку або ігнорування права, то правовий ідеалізм – його переоцінку, гіперболізацію.

Вивчаючи механізм детермінуючого впливу правового нігілізму та правового ідеалізму як інваріантів правосвідомості на поведінку індивіда в економічній сфері, слід наголосити на декількох важливих моментах.

По-перше, помилковими є судження, що приписують регулюючу роль деформації лише ціннісній сфері особистості економічного делінквента. Згідно з концепцією саморегуляції поведінки особистості В.А. Ядова поведінка людини регулюється на трьох рівнях диспозиційної системи: на нижньому знаходяться біологічні властивості особистості, елементарні фіксовані установки; другий рівень – соціальні установки (містять емоційний (або оціночний), когнітивний (розумовий) і власне поведінковий (поведінкова готовність) аспекти); і вищий – морально-психологічні якості людини, система ціннісних орієнтацій на цілі життєдіяльності та засоби їх досягнення. Всі елементи і рівні диспозиційної системи не ізольовані один від одного. Навпаки, вони тісно взаємодіють між собою, а сам механізм взаємозв'язку, на думку В.А. Ядова, слід розглядати як механізм мотивації, що забезпечує доцільне управління поведінкою особистості, її саморегуляцію [6, с. 35-36]. Таким чином, простежується взаємний зв'язок: з одного боку, деформації правосвідомості засвоюються в процесі соціально значимої, але відхиленої від норм, в нашому випадку економічної активності індивіда та формують ціннісні орієнтації, з іншого – свідомі знецінення/переоцінка регулюючого впливу правових норм сприяють виробленню фіксованих соціальних установок, орієнтованих на протиправні шляхи досягнення економічного успіху.

По-друге, на особистісному рівні правовий нігілізм та правовий ідеалізм виступають у двох якостях: як уявлення, стан почуттів, настроїв і як спосіб дій, лінія поведінки. Остання – індикатор деструктивності явища. Зокрема, як вказує Д.М. Вороненков, правовий нігілізм можна охарактеризувати як соціально-психологічне явище, що виникає в результаті оцінки права або окремих його норм людьми, соціальними групами або навіть усім суспільством, оцінки, що переходить у відповідні дії або бездіяльність. Автор виділяє дві його основні форми: пасивна, яка проявляється у формальному виконанні закону, і активна, що виявляється в порушенні його вимог[7].

Пасивна форма деформації правосвідомості є гальмом для розвитку економічної діяльності, нівелює ініціативність, інноваційність та підприємницький хист. Активна, як вже зазначалось, закріплюється у фіксованих соціальних установках, виражених у делінквентній економічній поведінці.

По-третє, правовий нігілізм і правовий ідеалізм поширені не тільки серед громадян, соціальних і професійних груп, прошарків, задіяних у сфері господарювання, але і в

державних структурах, законодавчих, виконавчих і судових органах влади. Спостерігається різноманітність форм прояву: – від кримінальних до легальних, від «верхівкових» до побутових, повсякденних, а також злиття з професійними деформаціями та іншими видами соціального нігілізму: політичним, моральним, науковим, економічним, які утворюють разом єдиний деструктивний процес.

По-четверте, за своєю сутністю та природою правовий нігілізм в умовах української дійсності та сучасної соціально-економічної ситуації є фрустраційним [8]. Цей різновид нігілізму виникає через фрустрацію, стан психологічного напруження, що формується від незадоволених потреб або не реалізації економічних прав. Одна з його головних причин – відсутність соціально-орієнтованої політики держави, неспроможність інститутів громадянського суспільства компенсувати це та вирішити гострі соціальні проблеми. Як результат – аномія у настроях та вчинках соціально активного населення, що підігривається ідеологією суспільства споживання, яка диктує необхідність накопичення та примноження матеріальних благ, але при цьому не вирішеною залишається проблема обмеженості ресурсів та відсутності легальних інституційних засобів для масового економічного успіху. Зокрема, актуальною ще з початку дев'яностих років минулого століття залишається проблема накопичення первинного інвестиційного капіталу для початку бізнесу, в результаті частина таких ресурсів отримується з незаконних джерел.

Серед проблем, що в сучасних умовах створюють передумови для формування деформацій правосвідомості осіб, що задіяні в економічній діяльності, найбільш гострими є: нерациональна правотворчість (так звана інфляція законодавства, що регулює господарську діяльність; нестабільна фіскальна, митна та інвестиційна політика тощо); виключеність громадян із процесів правотворчості та їх непрозорість (політичне лобювання, зміна законодавства під конкретну схему тіншового перерозподілу капіталу); висока корупційна насиченість економіки; залежність багатьох стратегічних галузей економіки від геополітичних векторів; бюрократизація державного управління економікою, відсутність контролю за обігом фінансових ресурсів як у межах держави, так і злочинними схемами відтоку капіталів з України; низький рівень правової захищеності інтересів бізнесу, тяжіння до захисту перш за все інтересів держави; намагання навіть законослухняно налаштованих суб'єктів бізнесу в умовах низької ефективності роботи державних і правових механізмів вирішувати проблеми за межами юридичного поля, а нерідко й за допомогою напівкримінальних і кримінальних структур, так званого «тіншового правосуддя» тощо.

Вказане підтверджується класично низькими позиціями України у рейтингах міжнародних організацій фінансово-економічного профілю. Так, за рейтингом конкурентоздатності 2013-2014 Україна посіла 84 місце (мінус 11 позицій порівняно з попереднім періодом) [9], а за показником створення сприятливих умов ведення бізнесу опинилась на 112 місці із 189 [10].

Незважаючи на діалектичну сполученість правового нігілізму та правового ідеалізму спільними причинами виникнення та деструктивністю наслідків, слід визнати, що вони детермінують різні за змістовно-структурними та психологічними характеристиками види делінквентної економічної поведінки.

Так, правовий нігілізм, тобто знецінення та зневажливе ставлення до встановленого державою правового порядку економічної діяльності, формує наступні види делінквентності:

1. Вчинення економічних злочинів. За даними МВС України, економічна злочинність в Україні починаючи з 1990 року характеризується високим рівнем і постійною тенденцією до зростання. З 2005 року по листопад 2012 року (останні данні, що фігурують в офіційній статистич-

ній звітності МВС) простежується стійка тенденція до зниження зареєстрованих злочинів економічного спрямування, але в середньому майже половина з них – тяжкі та особливо тяжкі і ще більше 20 % економічних злочинів середньої тяжкості. Без сумніву, наведена статистична інформація демонструє активність правоохоронних органів, фактичний же рівень економічної злочинності залишається високим, а злочинна діяльність – масштабною, враховуючи суми збитків. Класично серед економічних злочинів домінують злочини проти власності та злочини у сфері службової діяльності. Із 36634 злочинів у сфері економіки, вчинених у 2009 році, 14159 (або 38,6 %) вчинені у сфері службової діяльності, 13366 (або 36,5%) – проти власності, 8174 (або 22,3%) – у сфері господарської діяльності. Найбільш криміналізованими серед пріоритетних напрямків економіки є бюджетна сфера, сфера банківської діяльності та агропромисловий комплекс.

2. Відмивання коштів, отриманих від господарських злочинів та так званого кримінального бізнесу (пов'язаного з економічним обігом товарів та послуг, що вилучені із цивільного обороту або обмежені в обігу), та «вливання» відмитих грошей у легальну економіку.

3. Тіньова економічна діяльність. Відповідно до розрахунків Міністерства економічного розвитку та торгівлі України обсяг тіншової економіки України у 2004–2011 р. знаходився в діапазоні від 28% до 39% ВВП. Цей показник розраховується різними методами, що дозволяє враховувати розбіжності між доходами та витратами населення, динамікою готівки в обігу та обсягами виробництва, використанням електроенергії та обсягами виробництва, а також динамікою цін факторів виробництва, готової продукції та рентабельністю виробництва [11]. Рівень тіншової економіки, обчислений за методом «витрати населення – роздрібний товарообіг», оцінюється у 2012 р. приблизно 45% ВВП.

Одна з багатьох проблем цього напрямку – це неформальна зайнятість та виведення в тінь заробітних плат, що негативно позначається на пенсійній системі та фонді соціального страхування, а також доходах бюджету від податку з доходів фізичних осіб. Крім того, додана вартість, яка формується на підприємствах, що сплачують неlegalьну заробітну плату, штучно знижується, що негативно впливає на обсяг надходжень до бюджету від ПДВ. За таких умов навіть незначні коливання економічної кон'юнктури можуть призводити до збільшення масштабів «виведення» заробітних плат в «тінь», що справлятиме дестабілізуючий вплив на систему державних фінансів.

3. Зловживання правом або використання прогалин у праві. Зокрема, показовою є практика маніпулювання і торгівлі з використанням інсайдерської інформації на ринку цінних паперів. У 2011 році Кримінальний кодекс України був доповнений ст. 222-1 (маніпулювання на фондовому ринку), яка передбачає відповідальність службової особи учасника фондового ринку. Але ж відповідні дії, що призводять до аналогічних деструктивних наслідків, вчиняються не тільки службовими особами, що активно й використовуються для зловживань. Національною комісією із цінних паперів та фондового ринку тільки готуються пропозиції змін до законодавства щодо вдосконалення процедури виявлення маніпулювань, спрямовані на уточнення ознак маніпулювання, в тому числі в частині осіб, які нести відповідальність, розширення повноважень НКЦПФР з отримання відповідної інформації і доказів маніпулювання на фондовому ринку. Крім того, останнім часом набули поширення маніпулювання на грошово-кредитному ринку, пов'язані з поширенням фінансовою завідомо неправдивої інформації через ЗМІ, мережу Інтернет, внаслідок чого курс гривні до іноземної валюти, попит та/або пропозиції іноземної валюти відхилилися від рівня чи підтримувалися на рівні, що суттєво відрізняється від рівня, який би сформувався без поширення такої інформації.

4. Повсюдне масове ігнорування або недотримання юридичних приписів, що формує стереотип допустимості, виправдовуваності протиправних дій. Більшість тіньовиків, білокомірцевих злочинців не вважають себе делінквентами, лише пристосуванцями в умовах недосконалого правового регулювання. Як наслідок, відбувається зниження правового імунітету суспільства, підвищується терпимість громадян до вчинюваних економічних злочинів та інших правопорушень, виникає ефект звикання та інституціоналізації злочинних економічних практик.

Попри очевидний деструктивний вплив деформацій правосвідомості на розвиток економічних відносин, слід визнати, що деякою мірою правовий нігілізм та похідна від нього протиправна економічна поведінка є амбівалентними. Оборотна сторона медалі вбачається в тому, що вони служать індикатором застарілості норм або відставання правового регулювання від розвитку соціально-економічних суспільних відносин. Історично відомі приклади спекуляцій у радянські часи за умов дефіциту та командного способу управління економікою або зловживання на початку 90-х років під час бартерних зовнішньоекономічних операцій, пов'язаних із дефектами валютного ринку та регулювання.

При ідеалістичному підході зазнає негативного впливу мета правового регулювання, тобто відбувається орієнтування на результат, свідомо не відповідний об'єктивним критеріям спеціально-юридичного впливу. «Яким би не був механізм правового регулювання соціально-економічних відносин за своєю ефективністю, результат його дії багато в чому обумовлений станом позаправового середовища регулюваних ним відносин» [12]. Це означає, що які б попереджувальні або заохочувальні заходи правового впливу не приймалися щодо детінізації економіки, все одно їх ефективність багато в чому залежить від економічного підґрунтя, соціальної обумовленості та психологічної готовності їх виконувати.

Правовий ідеалізм як фактор протиправної економічної поведінки має певні форми:

1. Прагнення за допомогою прийняття закону вирішити нагальні соціально-економічні проблеми. У такій ситуації нормативні акти видаються не з метою їх реального впливу на суспільні відносини, а для зняття соціальної напруженості у певній сфері. Такі акти мають забарвлення демонстративності, покликані показати населенню удавану активність влади, хоча тіньові процеси економіки при цьому поглиблюються. Зокрема, поспішним, позбавленим належної кримінологічної експертизи уявляється утворення Державної фіскальної служби (постанова Кабінету міністрів №160 від 21 травня 2014 року) шляхом реорганізації Міндоходів та зборів.

Встановлення заздалегідь неможливих до виконання норм. «Нездатність об'єктивно оцінити можливості права і стан суспільства, в якому воно буде реалізовано, призводить до створення правових норм, які заздалегідь не виконувані і сприймаються суспільством лише як непродумані заяви, обіцянки, що набувають форми правового популізму» [13]. Економічна система тоді ефективна, коли є самодостатньою, а правові регулятори орієнтуються на закони ринку і спрямовані на забезпечення економічної безпеки. Серед причин неможливості виконання – створення норм, які регулюватимуть відносини, що фактично ще не виникли в суспільстві; відсутність реального механізму для реалізації юридичної норми. Наприклад, в Україні законом встановлена процедура електронних торгів під час державних закупівель, що спрямо б прозорості торгів та нейтралізації «відкатів», але механізм її реалізації відсутній.

Ігнорування економічних, політичних, соціально-психологічних умов, за яких будуть реалізовуватися юридичні норми. Так, наприклад, мають місце запозичення зарубіжного досвіду без детального аналізу їх застосовності в Україні. Кризою ідентичності називає сучасний тип еко-

номічного мислення С.О. Разумовський: «Становлення нової системи господарювання завжди супроводжується кризою ідентичності, яка викликана конфліктом ендогенних, традиційних і запозичених, сучасних стилів і форм, диференціацією моральних і естетичних норм та стандартів... Утративши розуміння своєї суті і належності до етносу в соціокультурних, політичних, релігійних площинах, людина не здатна усвідомлювати свої інтереси і здійснювати цілераціональну діяльність, що підриває становлення економіки ринкового типу. Вона прагне не до свободи як усвідомлення діяльності з реалізації своїх інтересів у рамках закону, а до свободи як уседозволеності» [14, с. 21].

Аномійність та деформації правосвідомості властиві кожному суспільству, що стоїть на етапі реформування, а особливо державам, що за економічними показниками налягають до тих, що розвиваються. Тим не менш, існують певні напрямки мінімізації детермінаційного впливу цих факторів на вибір поведінки економічної поведінки – законслухняного чи протиправного.

Однією з ключових проблем нейтралізації деформацій та злочинних економічних практик є підвищення ефективності правового регулювання в цій сфері. При чому найважливіше – визначення допустимості та меж державного регулювання приватної сфери, пов'язаної з реалізацією господарського інтересу. Одна із найвдаліших та визнаних у світі моделей – Сингапурська, яка належить до змішаного типу.

В аспекті попереджувального впливу потребує реального втілення концепція так званої мультівідповідальності за делінквентну економічну діяльність і забезпечення її невідворотності та невивірковості. Ця концепція склалася в основному під впливом радянської правової науки, що закликала до поєднання різних методів правового і неправового впливу (кримінального, адміністративного, дисциплінарного, громадського та ін.).

Певні тіньові процеси в економіці можливо подолати й не правовими регуляторами. Зокрема, мова йде про кодекси етики. Загальновизнано, що вони можуть посилити ефективність правових засобів, але тільки за умови, що вони мають не абстрактний, а чіткий цільовий зміст, що відображає особливості їх застосування; вони доповнюють, а не дублюють і не підміняють правові норми. Наприклад, у практиці Великобританії та США все більш виразно проявляється тенденція до спонукання приватних компаній до «етичної змови», тобто відмови від ведення справ з тими компаніями, які були замішані в корупційних схемах. Таким чином витісняються з ринку тіньові трансакції та недобросовісні компанії.

На сьогоднішній день суспільство стає все менш толерантним до недотримання етичних норм поведінки, тому бізнесу необхідно завоювати суспільну довіру і постійно підтримувати її, оскільки, крім безпосередніх збитків, економічна злочинність може завдати серйозної шкоди іміджу організації або погіршити їх репутацію, що в підсумку може призвести навіть до втрати частки на ринку.

Все більш популярним у світі індикатором доброчесності бізнесу та формування правової культури є соціальна відповідальність бізнесу. Вона означає відповідальність суб'єктів бізнесу за дотримання норм і правил, неявно визначених або невизначених законодавством (в області етики, екології, соціального захисту і т. д.), що впливають на якість життя окремих соціальних груп і суспільства в цілому. Відповідальність настає в результаті ігнорування або недостатньої уваги суб'єктів бізнесу до вимог і запитів суспільства і проявляється в уповільненні відтворення трудових ресурсів на територіях, які є ресурсною базою для даного виду бізнесу.

Висновки. У сучасних прагненнях України щодо сталого економічного розвитку та інтеграції у міжнародну спільноту суттєвим ризиком залишається відсутність правової культури щодо управління економікою та ведення бізнесу.

Це загрожує поглибленням дефектів правосвідомості, що в супроводі з недоліками правотворчості, застосування права, а також об'єктивними соціальними-економічними факторами здатне перерости у високу насиченість економіки тіньовими та злочинними трансакціями.

Оцінку взаємозв'язків права та економіки слід проводити як з урахуванням необхідності державно-правового регулювання соціально-економічних процесів, так і з урахуванням дотримання прав і свобод людини, що представ-

ляється можливим повною мірою тільки в сучасному суспільстві соціально-орієнтованого типу, в якому найбільш оптимальним чином знайдено баланс між економікою, етикою бізнесу, правом та іншими регулятивними механізмами, особливо у сфері соціальних благ. Економічна система визнається ефективною, коли є самодостатньою та саморегульованою, перш за все орієнтується на об'єктивні закони ринку, а право як таке служить гарантією захисту економічних інтересів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цитується за: Coogan G.M. «Money Creators». First printing February 1935. Library of Congress Catalog Card Number 67-28926 / Gertrude M. Coogan [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.yamaguchy.com/library/coogan/coogan_index.html
2. Див. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А.Смит. – М.: Соцэкгиз, 1962. – 684 с.
3. Див. Becker G. Crime and Punishment: An Economic Approach / G. Becker // Journal of Political Economy. – 1968. – Vol. 76. – № 2; Беккер Г. Преступление и наказание: экономический подход / Г. Беккер // Истоки. – Вып. 4. М.: ГУ-ВШЭ, 2000. – С. 28-90.
4. Ольсевич Ю. О психогенетических и психосоциальных основах экономического поведения / Ольсевич Юлий // Montenegrin journal of economics. – 2007. – № 6 – С. 13-41.
5. Матузов Н.И. Правовой нигилизм и правовой идеализм как две стороны «одной медали» / Н.И. Матузов // Правоведение. – 1994. – № 2. – С. 3-16.
6. Ядов В.А. Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности : Диспозиционная концепция. 2-е расширенное изд. – М.: ЦСПИМ, 2013. – 376 с.
7. Див. Вороненков Д.Н. Правовой нигилизм и правовой идеализм (теоретико-правовое исследование): автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук: спец. 12. 00. 01 / Д.Н. Вороненков. – Москва, 1999. – 20 с.
8. Див. Гуляихин В.Н. Психосоциальные формы правового нигилизма человека // NB: Вопросы права и политики. – 2012. – № 3. – С. 108-148. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://e-notabene.ru/lr/article_240.html.
9. Всемирный экономический форум: Рейтинг глобальной конкурентоспособности 2013–2014. // Центр гуманитарных технологий [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/news/2013/09/05/6219>.
10. Исследование Всемирного банка: Ведение бизнеса в 2014 году. // Центр гуманитарных технологий [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/news/2013/10/29/6340>.
11. Тіньова економіка в Україні: Масштаби та напрями подолання: аналітична доповідь // Національний інститут стратегічних досліджень, Київ, 2011 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/2011_table/1201_dop_new.pdf.
12. Байкин Т.А. Влияние идеалистических и нигилистических факторов на правовое регулирование отношений собственности // Политика. Власть. Право. Вып. XIII / Под ред. С.А. Комарова. – СПб., 2009. – С. 12-20.
13. Малько А.В. Популизм и право / А.В. Малько // Правоведение. – 1994. – №1.
14. Разумовський С. О. Поліваріантність економічного мислення в соціокультурних реаліях : автореф. дис... д-ра філософ. наук: 09.00.03 / С. О. Разумовський; Ін-т вищ. освіти АПН України. – К., 2009. – 36 с.

УДК 340.12 : 34.01

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ І ПРАВОВИХ ІНСТИТУТІВ

Несынова С.В.,

к.ю.н., доцент, доцент кафедри права

Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля

Стаття присвячена висвітленню однієї з актуальних теоретико-методологічних проблем в теорії права – визначенню методології дослідження правової реальності, правових інститутів та права в цілому. Розглянуто особливості сучасного стану методології теорії права та з'ясовано головні проблеми у розвитку методів та підходів наукового дослідження правових феноменів (зокрема, правових інститутів).

Ключові слова: методологія, загальна теорія права, правова реальність, правовий інститут, науковий підхід, метод дослідження.

Несынова С. В. / МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРАВОВОЙ РЕАЛЬНОСТИ И ПРАВОВЫХ ИНСТИТУТОВ / Днепропетровский университет имени Альфреда Нобеля, Украина

Статья посвящена одной из актуальных теоретико-методологических проблем в теории права – определению методологии исследования правовой реальности, правовых институтов и права в целом. Рассмотрены особенности современного состояния методологии теории права и выяснены главные проблемы в развитии методов и подходов научного исследования правовых феноменов (в частности, правовых институтов).

Ключевые слова: методология, общая теория права, правовая реальность, правовой институт, научный подход, метод исследования.

Nesynova S. V. / METHODOLOGICAL PROBLEMS IN THE STUDY OF LEGAL REALITY AND LEGAL INSTITUTES / Dnepropetrovsk Alfred Nobel University, Ukraine

The article is devoted to one of the actual theoretical and methodological problems in the theory of law defining a methodology research of legal reality, legal institutes and law in general. The features of the current state of the methodology of legal theory and the main problems elucidated in the development of methods and of approaches research of legal phenomena (such as legal institutes). Current understanding of the legal system, legal institutes and other legal phenomena must be done within a broad of legal thinking. Prior to this majority of scientists are inclined. Jurisprudence now requires finding new methodologies and scientific justification for the use of methods that actually promote comprehensive explanation of legal institutes.

In this regard, there are methodological problems, among which is the following: Problem of methodological restrictions of existing approaches to the understanding of law and legal institutes; the problem of politicization of the theory of state and law; the problem of determining the relations of the theory of law and philosophy of law with practical jurisprudence; the problem of developing a method of interdisciplinary research of legal institutes; the problem of creating methodological tools, i.e. the ways in which they can set a framework of social change (transformations), exerting a formative influence on public and legal processes; the problem of replacement objective of Legal Studies: from knowledge to designing.

Detection of the real ties of law and of society requires consideration of the of legal and socio-political issues as interrelated. To this end, the most promising methodological paradigm nonlinear nature, especially synergetic, methodology of socio-cultural institutional analysis and integrative approach.

Key words: methodology, the general theory of law, the legal reality, legal institute, a scientific approach, research method.